

УДК 811.161.2' 271

ІНВАРІАНТ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО МІЖСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ

Людмила Білоконенко

*Криворізький державний педагогічний університет,
кафедра української мови,
вул. Героїв АТО, 79 А, 50000, Кривий Ріг, Україна,
тел.: (0 564) 71 42 47*

Проаналізовано інваріант (надтекст) українськомовного міжособистісного конфлікту. Обґрунтовано ознаки надтексту як сфери, де сконцентровані українські мовноментальні знання про конфліктну комунікацію; указано, що його різновидами є варіанти текстів конфлікту, диференційовані відповідно до різних матеріальних і духовних сфер життя суспільства.

Ключові слова: інваріант, міжособистісний конфлікт, текст міжособистісного конфлікту, надтекст, конфліктна комунікація, ментальна інформація.

Вивчення надтексту є одним із напрямів сучасної антропоцентричної лінгвістики, що дає підставу розглядати мовні вияви у зв'язку з культурою носіїв, сприяє усвідомленню людиною характерних ознак нації, до якої вона належить. Надання надтексту статусу середовища буття ідеальних зразків певних текстів співзвучне думкам Ю. Лотман про відкритість тексту широкому культурному контексту й читацькій аудиторії, про можливість „отримувати пам'ять”, накопичувати інформацію, її трансформувати й виробляти нову [6, с. 14–22, 88–90, 148–149]. Ця думка науковця отримала подальший розвиток у зв'язку з двома важливими концепціями – теорією інтертекстуальності й теорією гіпертексту. Думка І. П. Львіна, що історія й суспільство можуть бути „прочитані як текст”, зумовило сприйняття культури як єдиного тексту, який, передовсім, є „ніби передтекстом будь-якого нового тексту”, а „світ постає як величезний текст, у якому все колись уже було сказане” [4, с. 225–226].

Термінологічна визначеність надтексту в лінгвістиці пов'язана з публікацією в 1994 р. статті Н. Купіної та Г. Бітенської „Надтекст і його різновиди”, у якій авторки пояснюють це явище як особливе „культурно-системне мовне утворення”, під надтекстом пропонують розуміти „сукупність висловлень, текстів, обмежену темпорально й локально, об'єднану за змістом і структурно, для якої характерна модальна спрямованість, певні позиції адресанта й адресата, особливі критерії нормального й анормального” [5, с. 215]. Розвиток надтексту зумовлює його внутрішня логіка (Н. Медніс [8, с. 6]), залежність від усвідомленого автором вектора (В. Топоров [9, с. 279]); він є незамкненою системою, що може розвиватися, поповнюючись новими елементами (О. Лошаков [7, с. 7]). Дослідники зазначають: у межах національних культур є особливі системні мовні утворення, які організовані певним змістом, ідейною спрямованістю, тому проблема концептуальної сутності інваріанта (надтексту) українськомовного міжособистісного конфлікту (ІТМК), аналіз механізмів його формування,

відтворення в різних текстах, опис процесів, що забезпечують його єдність, мають **актуальний характер для сучасної україністики**.

Мета статті – схарактеризувати інваріант (надтекст) текстів українськомовного міжособистісного конфлікту. **Завдання дослідження**: обґрунтувати типові ознаки ІТМК як сфери, де сконцентровані українські мовноментальні знання про конфліктну комунікацію; умотивувати, що його різновидами є варіанти текстів конфлікту, диференційовані відповідно до різних матеріальних і духовних сфер життя суспільства. **Джерельна база**: мовний матеріал, зафіксований в усному мовленні в умовах офіційного й неофіційного спілкування суб'єктів, у художніх творах сучасних українських письменників, в інтернетних джерелах (близько 300 текстів).

Намір зрозуміти сутність ІТМК наштовхує нас на думку про можливість вирізнення його ментальної парадигми, адже в основу його формування є концептуальне унормування ментальності для оптимізації комунікації в різних соціальних інститутах. Менталітет – інтегральна характеристика людей, які живуть у царині певної культури, вона дає змогу описати своєрідність їхнього бачення навколишнього світу, пояснити специфіку реакції на нього. Кожен окремий представник певної культури засвоює вироблений групою спосіб сприйняття світу, спосіб думок, систему оцінок навколишньої дійсності. Проте менталітет – не тільки склад свідомості, але й норми. Він узагальнює моменти мислення, що не спричиняють сумніви, підкріплені переконаннями й багаторазово апробовані суспільством. Менталітет охоплює й систему мови, яка допомагає описати, схарактеризувати значущі буттєві явища.

Значущою особливістю ментальності є форма, у якій відбувається збереження оптимальних і ліквідація, усунення, відмова від другорядних, побічних прийомів, що не ствердили себе як ефективні для умов життя людини. Форма закріплення – це легітимізація норми, тобто визнання за певною системою когнітивних, мовних, позамовних прийомів статусу адекватного (нормального, загально визнаного, ефективного). Мова – це основа непізнаних ментальних проявів особистості. Якщо мова є кодом, у якому фонема, лексеми, фраземи, морфеми, синтаксеми, стилістичні прийоми організовані для передання інформації, доступної носіям, які володіють цим кодом, то й ІТМК має свій легітимний мовно-ментальний код.

Компоненти ментальної парадигми співвідносимо зі складниками міжособистісного конфлікту (на підставі систематизації ментальної парадигми психолога І. В. Данилюка [3, с. 148]): 1) емоційний компонент – емоційні стани, які передують виникненню мовних і позамовних реакцій людини. Емоції перешкоджають повноцінній комунікації, що зумовлює проблеми у взаємодії індивідів. Розуміння взаємозв'язку між емоціями та розвитком конфлікту є передумовою кооперативної комунікації; 2) комунікативний компонент – знання про різні ситуації в житті людини об'єктивують у набутому індивідом життєвому досвіді, окреслюють завдяки резервам мови й позамовній сфері. Конфлікт репрезентують мовні (та позамовні) засоби, які відтворюють життєвий конфліктний досвід осіб; 3) поведінковий компонент – актуалізація орієнтацій, етнічних цінностей. Ментальну спрямованість виявляємо в поведінці людини, оскільки вчинок психологи вважають єдиною структурою, що відповідає справжнім виявам самореалізації особистості. Аналізуючи міжособистісний конфлікт, потрібно враховувати різні поведінкові кроки особи (конструктивні, деструктивні), які тісно взаємопов'язані з її мовними діями.

Ментальність – універсальний рівень індивідуальної й колективної свідомості. У такий спосіб у ІТМК є загальнонаціональний автор. Колективна ментальна свідомість – умова його буття. ІТМК й узагальнює національні особливості українців у реалізації конфліктних ситуацій; і легітимізує відповідні комунікативні дії індивіда, що можуть втілити актуальну ('тут і зараз') або потенційно можливу комунікативну діяльність суб'єкта в конфлікті відповідно до різних сфер його життя.

ІТМК виявляє мовноментальний код української нації, інтегруючи історичні, соціальні, етнічні, культурні, релігійні, політичні аспекти життя нашої спільноти, підказуючи межі варіювання текстів (передбачаємо: кожен суб'єкт знає якусь нестатичну, але стабільну й найприйнятнішу для нього систему текстів конфлікту).

Отже, *інваріант текстів українськомовного міжособистісного конфлікту* – це *надтекст міжособистісного конфлікту*. Різновидами ІТМК є варіанти текстів, диференційовані відповідно до різних сфер життя нашого суспільства, де можлива конфліктна комунікація.

ІТМК легітимізує ментальні аспекти української нації, зумовлені її сприйняттям міжособистісного конфлікту, він є виразником духовної області соціуму, має світоглядно-практичний характер, містить типові формати планування ситуативних ліній розвитку суперечки. ІТМК ми не вважаємо типовим форматом, що передбачає його вияв лише в різновидах текстів, які репрезентують продуктивне завершення конфлікту, або в тих, що передають тільки стан конфронтації. Він лише визначає ментальний код нації, адже історично сформований членами спільноти на підставі суспільної угоди. Він виявляє мовноментальний дозвільний простір ступеня впливу на опонента; розпізнає й пропонує типові мовні резерви, які відповідають сфері розвитку міжособистісного конфлікту. ІТМК може змінювати з часом, унеможливаючи варіанти текстів, які стають неактуальними, і додає ті, які визначають нові реалії.

Попри те, що критерії вирізнення надтексту як концептуально-семантичного утворення ще не є цілком сформованими, дослідники все ж вважають: найважливішою основою для визначення його типу є спільність референта, яка має об'єднувальний статус. Потрачування дає нам підставу розглядати подію 'міжособистісний конфлікт' як панівний критерій для характеристики ІТМК. Схарактеризуємо основні ознаки ІТМК.

Наявність тематичної основи. Він є ціннісним концептом, інструментом комунікативної діяльності людини лише в умовах міжособистісного протистояння. Інваріант відтворює різновиди текстів, що репрезентують конфлікти в різних сферах життя української спільноти, вони є самодостатніми, репрезентують конфлікт відповідно до його причин, умов, стадії, поведінки учасників тощо, проте всі вони пристосовані до вимоги тематичної відповідності референту. Ці тексти сформовані спільною докомунікативною подією (конфлікт), є різнорідними за обсягом, функціональним стилем, жанром, індивідуально-авторським втіленням ситуації і т. ін., але незмінно однорідні тематично: відбивають комунікацію осіб, які мають певні неузгодженості, зіткнення, суперечки, тому відбувається міжособистісна протидія. Ця обставина об'єднує тексти навколо тематичної основи ІТМК.

Стабільність ІТМК. Він сформований відповідно до поширених суспільних запитів, це регулятор комунікативної взаємодії людей у конфлікті. Ця ознака передбачає у варіантах його текстів знаки мови, які визначають ментальні нормами реакції в конфлікті з різними

моделями мовної поведінки сторін. Звичайно, неоднорідність варіантів передбачає їхню неконгруентність між собою, інколи навіть повну протилежність (за різних стратегій і тактик). Але все ж вони обов'язково мають стабільну спільну платформу з інваріантом, адже конфлікт розгортається за тими самими законами, однак за різними сценаріями.

Уважаємо: варіанти текстів міжособистісного конфлікту умовно можуть бути близькими або віддаленими щодо типової схеми ІТМК, тобто більше або менше відповідати його абстрактній моделі. Однак і ІТМК може змінювати свій формат, з часом віддаляючи від типової схеми деякі різновиди текстів. Припускаємо: стабільність ІТМК – у його структурі. Він має центр – формат для реалізації найприйнятніших у соціумі тактик і моделей мовної поведінки осіб у різних конфліктах незалежно від сфери їхнього розвитку; периферійну зону – формат для реалізації тактик і моделей мовної поведінки осіб, закріпленій за конфліктами деяких типів чи за певними сферами життя українців. Ця зона враховує ситуативний, темпоральний, адресний аспекти втілення протистояння. Унікальність ІТМК – у його можливості відтворити різні тексти. Зі свого боку різновиди текстів ідентифікують це концептуально-семантичне утворення.

Змістова цілісність є важливою ознакою ІТМК. Її визначаємо завдяки координації інваріанта з позатекстовою конфліктною реальністю (сферою, причинами, умовами, формами, часом протистояння осіб). ІТМК відтворює варіанти текстів, де подано комунікативні дії осіб на різних стадіях розвитку конфлікту, з використанням різних конфронтаційних тактик, із різними формами його завершення, однак усі ці тексти зреалізовані завдяки координації з однаковою позатекстовою реальністю – міжособистісне протистояння. Важливим є й те, що ІТМК зумовлений змістом соціально значущих явищ, подій, фактів. Він ураховує й емоційно-психологічні аспекти, навіть поведінкові вияви, дії чи бездіяльність людей. Усі ці чинники мають свій вплив на природу кожного його тексту.

ІТМК є цілісно-змістовою єдністю й через проекцію на варіанти текстів особистості конфліктанта. Ця проекція пов'язана з суспільною свідомістю особи, дає їй низку можливостей для планування й реалізації змістової лінії його розвитку. Неподільність ІТМК визначаємо тим етичним, історичним, світоглядним, науковим, освітнім, політичним тощо багажем конфліктної інформації, який відтворює комунікативна практика українців. Завдяки складу відомостей інваріант є способом збагачення життєвого досвіду людей, ідеологія якого породжена впливом суспільних знань про його формат, тому він є ціннісним мовноментальним фоном.

ІТМК сприймаємо як цілісну структуру й тому, що він є актуалізованим у процесі усвідомлення мовної семантики фрагментом української культури. Він має свій змістовий як етичний негатив (категорії несумісні з моральними нормами щодо опонента, наприклад, жорстокість, схильність до негідних вчинків та обману, зарозумілість, пиха), так і позитив (чесність, щирість, порядність, уважність, самоповага та ін.). Лексичні, фразеологічні, морфологічні, комунікативні одиниці мови, стилістичні прийоми, що стають основними й повторюваними в текстах, які репрезентують конфлікт, співвідносяться з етичною сферою й розпізнають важливу ментальну інформацію. Дозвільний чинник у конфлікті, зумовлений потребою боротися за виживання, походить ще від зооконфліктів. Вияв негативних реакцій щодо опонента не потребує особливої науки, тому будь-яка морально організована спільнота навчає формату комунікації зі знаком плюс, а не зі знаком мінус.

Змістова цілісність ІТМК актуалізована й завдяки синхронному аспекту, адже конфлікт повинен реалізувати 'тут і зараз' конфліктні інтенції особи. Однак абсолютний формат інваріанта містить і моделі, організовані в діахронному плані.

Синхронічність ІТМК. Конфліктна подія відповідає певному психологічному стану людини. Повторювані переживання, що супроводжують розвиток конфлікту, не підвладні законам часу, простору, причинності, вони є важливою передумовою його відтворення. У тексті міжособистісного конфлікту поєднано два чинники. По-перше, несвідомий образ конфлікту і його зміст входять у свідомість особи безпосередньо (наприклад, особа стає свідком чужого конфлікту або сама була учасником конфлікту) чи опосередковано (наприклад, завдяки впливу іншої особи, передчуттям), виявляючи його найважливіші риси, актуальний зміст. По-друге, об'єктивна конфліктна ситуація збігається з цим змістом. Суб'єкт фіксує збіг несвідомого образу з об'єктивною ситуацією й аналізує, як він відбувся. Такий процес об'єднано з певним психологічним станом людини. А оскільки образи й ситуації різні, то і психологічні стани особи (осіб) відмінні. Коли індивід фіксує повторюваний збіг, то послуговується усвідомленими попередньо змістами. Синхронічність передбачає участь людини, оскільки її суб'єктивний досвід потребує надання смислу збігу, що відбувся. ІТМК ураховує фактор осмислення позатекстової реалії 'конфлікт' відповідно до психологічного стану особи.

Мовна цілісність з'являється завдяки взаємозв'язку кожного тексту міжособистісного конфлікту з буттєвими реаліями, закріпленими й відтвореними в ньому можливостями української мови. Тексти окреслюють розвиток конфлікту засобами мови. Цей процес розглядаємо як систему, де є навколишня конфліктна дійсність, її відображення в мозку людини й відновлення цих результатів у мові. Спосіб буття міжособистісного конфлікту, що репрезентований засобами мови, уможливило висновок про його дворівневу будову: 1) перший рівень визначає причини й результат конфліктної комунікації; 2) другий – це одиниці різних рівнів мови, завдяки яким особа може зреалізувати свою ситуативно важливу комунікативну поведінку. Перший рівень є універсалиєю для аналізу конфлікту в будь-якому аспекті (психологічному, соціологічному, юридичному, історичному, філософському, культурологічному), він є статичним, адже образ конфлікту в осіб уже сформований на передконфліктній стадії, а нові відомості про об'єкт суперечки або виникнення додаткових умов розвитку – це вже й нові причини конфлікту, його інше буття. Другий – це динамічна сфера (парадигма мовних знаків), до якої і звертається сучасне мовознавство.

Однак особа не спроможна цілком охопити таке багатогранне явище як міжособистісний конфлікт. Його пізнання – тривале, суперечливе, зумовлене багатьма чинниками. Проте мова, як говорить І. Гальперін, „прагне подолати деяку безладність людської думки, яка <...> виявляє властиву дійсності неупорядкованість, стрибкоподібність окремих процесів” [2, с. 10], тому пропонує людині тексти, які враховують різні життєві обставини. Логічно, що в текстах окремих суб'єктів певні реалії проєктують по-різному: якась їхня частина нівелюється, інші послаблюються або набувають додаткових акцентів, проте перед людиною завжди постає естетична спільність плану вираження, тобто того, що переводить позатекстову реальність – конфлікт – у текст. Унаслідок цього утворюється мовна цілісність інваріанта, відтворена в нових текстах.

Енергетична цільність ІТМК забезпечена й силою взаємозв'язку мовної й позамовної реальності, завдяки чому особа може скористатися готовими мовними моделями для планування й реалізації змістових ліній розвитку конфлікту. До цих моделей зараховують узуальні мовні елементи, що однозначно сприймають в українському суспільстві як конфліктогени. Проте непередбачуваність міжособистісних контактів спонукає людину до змін у вже спродукованому тексті, до імпровізації як потрібної і швидкої реакції, до пошуку нових аргументів. Конфлікт як комунікативна ситуація, супроводжувана емоційною спонтанністю, має ознаки як негативної, так і позитивної творчості. Творчий позитивний підхід дає змогу перетворювати проблеми в нові можливості, конфлікт переходить до руслу конструктивності. Негативний творчий підхід зараховує до конфліктогенів знаки мови, які є такими ситуативно.

Відкритість меж ІТМК. У абстрактного формату складно виявити етап започаткування чи завершення. Він нічим не обмежений, не поставлений у жодні рамки, окрім тієї норми реакції, яка визначає свідомість нашого народу в певний період культурного розвитку, тому може змінюватися. Відкритість ІТМКу передбачає: індивід не лише набуває знань щодо загального формату комунікативної поведінки в конфлікті, але й інтерпретує його, формує свої тексти, що втілюють нову логіку, яка може з часом знайти відповідний образ нового текстуального світу, розширити формат інваріанта. Відкритість – основа будь-якого акту сприйняття, вона характеризує кожен момент пізнавального досвіду людини. Відкритість ІТМК створює додаткові труднощі для його аналізу. Він є значним за силою утворенням, розпізнає безперервність змін у культурній конфліктній пам'яті нашого народу, виводить на передній план загальний механізм ретрансляції з покоління в покоління інформації про оптимальні або неприйнятні прийоми комунікативної поведінки в конфлікті, про стандартні завдання, що постають перед членами спільноти у процесі його розвитку, тобто він є культурно й історично значущим для соціуму явищем. Дослідження інваріанта з'ясовує внутрішні тенденції української культури, які неминуче пов'язані з процесами у світовому культурному просторі; властивості, що зумовили появу в минулому, буття в теперішньому й потенційний розвиток у майбутньому єдиної, але надзвичайно широкої парадигми варіантів текстів. Водночас відкритість ІТМК є його проблемою, адже будь-яке дослідження за таких умов надзвичайно ускладнене. Незамкненість меж ІТМК закладає безмежність текстових конфігурацій, тож і широту їхніх витлумачень. Через відкритість, об'ємність, багатозначність у трактуванні варіантів текстів він може розпадатися, унаслідок чого його стабільність послаблена.

ІТМК не обмежений певним суб'єктом-творцем, стилем і жанром, він є одиницею текстового ресурсу нашої культури. І це логічно, адже інваріант відбиває варіанти текстів, що репрезентують конфлікт у різних сферах життя членів спільноти. Навіть різні думки науковців щодо характеристики й типології надтексту, незначний рівень розроблення в сучасній вітчизняній лінгвістиці питання про надтекст не стають перешкодою для визнання важливості вивчення цього формату як такого, що має серйозний вплив на розвиток стилесистеми української мови. Цей процес сприяє універсалізації всього інваріанта, тобто створенню його глобального стилістичного поля, спеціалізації для забезпечення комунікативної поведінки осіб у конфлікті з орієнтацією на певну сферу діяльності.

Реалізація ІТМК у текстах, що мають усну й писемну форми. Деякі дослідники поняття надтексту пов'язують лише з фіксованою формою, яка зберігає незмінним вираження

думки, ідентично відтворена суб'єктом у повторних читаннях (наприклад, надтекст ідеологем, гасел, агітаційний надтекст, надтекст журналу), пов'язуючи його з єдністю часу, місця, ситуацією, цільовою аудиторією; або досліджують надтекст стосовно літературної практики, що цілком координує з писемною формою. Це бачення, безперечно, є прийнятним щодо обраних науковцями предметів дослідження. Однак таке сприйняття дещо не відповідає тлумаченню Н. Купіної та Г. Бітенської як „сукупності висловлень, текстів” [5, с. 215], де авторки сприймають цей формат як той, що не обов'язково має бути зrealізованим на письмі. Услід за В. Топоровим [9, с. 260], О. Лошаков описує надтекст у літературі як крос-жанрове, крос-темпоральне, крос-персональне утворення, форма реалізації якого не має істотного значення [7, с. 102]. Розуміємо ІТМК, у широкому сенсі, як свідомо організований результат культурно-мовного процесу, у вузькому – і як писемне, і як усне джерело.

Високоваріативний характер ІТМК. Знання мовцем порівняно зрозумілого йому кола текстів міжособистісного конфлікту визначають можливі тенденції їхнього варіювання. Структура ІТМК ‘центр → периферія’ дає змогу адресанту з цієї „не зовсім статичної, але відносно стабільної” (вислів Н. Медніс) зони обрати той варіант реалізації, що буде відповідати його потребам і припускає усунення, заміну одних текстів іншими або заміщення певних його частин. Можливість видозміни частини тексту чи його ситуативна заміна робить конфліктну комунікацію високоваріативною (відповідає за значенням словам *дуже, найбільше*). Багатство мовних засобів дає індивідові велику кількість варіантів вибору з арсеналу української мови. Кожна людина має свої знання про світ, тож у процесі комунікації реалізує ці знання, нерідко розширюючи сферу свого мовного світу стосовно різних реалій, між ними й щодо міжособистісного конфлікту.

Італійський фізик і філософ Р. ді Бартіні (автор теорії про тривимірний час) висловив думку: минуле, теперішнє і майбутнє – це те саме [1, с. 862]. Якщо застосувати теорію Р. ді Бартіні для пояснення високоваріативного характеру ІТМК, то цю ознаку можна теж описати. По-перше, ‘стріла часу’ – це людина, яка йде в конфлікті від минулого до майбутнього, адже умовою його розвитку є час (тривалість і частота конфлікту, тривалість участі в ньому кожної зі сторін, тривалість кожного його етапу), проте висвітлює у своїй свідомості лише поточний момент – теперішнє. Але це не означає, що особа забуває про те, що залишилося в минулому, здебільшого в пам'яті зберігаються ті знаки мови, які стали маркерами конфлікту, спричинили негативні емоції, змусили самому виявити як вербальну, так, можливо, і невербальну агресію. Вони є, хоч людина ці моменти вже не бачить і не чує. Вони стають особистим знанням індивіда про конфлікт (Що говорив я?; Що говорив опонент?; На які слова образився я?; На які слова образився опонент?; Якими словами я себе захистив чи не захистив?; Якими словами себе захистив чи не захистив опонент?; Які слова можна чи не можна було опонентові говорити мені (з різних причин: статус, вік, стать)?; Які слова можна чи не можна було мені говорити опонентові?; Які слова, дії спричинили ескалацію конфлікту?). Завдяки відповідям на такі запитання формується особистий конфліктний досвід мовця. І людина визначає: Якщо я знову буду конфліктувати з цією особою, який результат це матиме для мене?; Куди веде ця дорога конфлікту? Оponentами можуть бути різні люди, тож особа має не один, а багато досвідів, що з'явилися в неї відповідно до кількості конфліктних ситуацій, учасником яких вона була, тому вона обирає різні знання, сформовані в різні періоди її життя.

Це другий вимір, який має нескінченну кількість виборів. Третій – обсяг мовних засобів, використаних особою під час суперечок із різними опонентами.

У кожен момент часу людина має змогу обрати мовні резерви відповідно до того, хто є її опонентом ‘тут і зараз’. Це дорога, що веде й до певної особи (пряма), і забезпечує конфлікти із різними людьми (у різні сторони), усі ці вибори сформовані завдяки конфліктному досвіду людини. Це умовна горизонтальна площина. Але якщо в одній комунікативній площині – необмеженість комунікативної поведінки в конфлікті, різновиди якої людина може обрати кожної миті відповідно до досвіду свого спілкування з тією чи тією особою, то в інших площинах – обсяг мовних засобів, яким віддано перевагу у спілкуванні з певним адресатом. Знову суб’єкт відповідає собі на запитання: Які резерви мови я міг би (доречно / недоречно), у якому обсязі використати в конфлікті з цією особою?; До чого тоді приведе ця дорога? Тож людина рухається, переміщаючись у трьох вісях часу, послуговується різноманітними видозміненими текстами інваріанта, змінюючи їх відповідно до сфери, виду, причин суперечки, власних стратегій і тактик.

Варіативність ІТМК є очевидною й завдяки текстам, у яких репрезентовано можливість людини не робити ‘тут і зараз’ вибір, відмовитися від обраної дороги чи зреалізувати своє рішення про тимчасове припинення комунікації з опонентом. Таке можливе за умови уникнення конфлікту або відходу від нього через усунення опонента, зміну позиції однієї зі сторін, отримання нових відомостей, утручання ‘третьої сторони’. У цьому разі комунікація може взагалі перерватися або виникає тимчасова пауза, людина відходить від обговорення певної теми, може змовчати, приховуючи якусь інформацію, що все одно є виявом конфліктної події.

Є варіант, коли мовець не визначився щодо свого подальшого комунікативного руху в конфлікті. Невизначеність може з’явитися, коли особа не знайома з опонентом або не знає, як ця людина поводитиметься в конфлікті, не має будь-якого досвіду спілкування з нею, або коли опиняється в непередбачуваній, незрозумілій ситуації. За теорією ймовірності, між крайніми позиціями Визначеності й Невизначеності є нескінченна кількість виборів (Визначеність дорівнює 100 %, Невизначеність – 0 %). Відсутність знань про простір дороги позаду зумовлює нульову пам’ять особи, ніби розриває рух ‘стріли часу’, робить його неповноцінним. У такому разі людина потрапляє в ситуацію невизначеності, але короткочасно, адже процес конфліктизації передбачає реакцію на співрозмовника. Виходом із цієї ситуації є відновлення особою в пам’яті досвіду комунікації з іншими людьми, ймовірно, на підставі психологічної схожості опонента, його схильності до конфліктної поведінки, соціальної ролі чи статусу, статі, віку.

Універсальність ІТМК, тобто відтворення текстів інваріанта у віртуальній формі. Ця ознака стає актуальною у зв’язку з посиленням в українському суспільстві інтересу до інформаційних технологій. Людина активно послуговується ресурсами інтернету, може спілкуватися зі значною кількістю осіб (електронна пошта, ICQ, соціальні мережі тощо). Проте сучасні технології не завжди враховують почуття індивіда: він ніби має контакт з іншими суб’єктами, однак часто залишається сам на сам лише з системою символів на екрані, перебуває в досить специфічному оточенні, що є результатом його віртуальної діяльності. Людина дезорієнтована у звичайному світі. Руйнування логічної концепції розуміння дійсності є причиною того, що вона сприймає життєві реалії уривчасто, без опори на вже набуті знання.

Розвиток інформаційних технологій робить помітним нові можливості мови, формуючи у свідомості людини нові правила й норми реакції. Комп'ютерна ера сприяє переосмисленню принципів подання і сприйняття інформації, а комп'ютер спонукає людину до створення текстів, що є результатом поєднання різномірних інтерактивних рівнів. Усе відоме індивідуі про слово виявляється зміненим, відкриваючи нові шляхи для самореалізації, і не завжди позитивні. Через це проблемою є не так мова конфлікту, як людина, яка здатна збільшити її інтенсивність на певних рівнях інтерактивності.

Інтерактивні тексти конфлікту можуть бути: а) результатом одночасної (on-line) комунікації, коли в інтерактивному просторі відбувається швидкий (в усній або / і писемній формі) обмін конфліктними акціями / реакціями осіб, де повідомлення-реакція адресата пов'язане з попередньою акцією адресанта; б) результатом відтермінованої (off-line) комунікації, коли в інтерактивному просторі відбувається (в писемній формі) обмін конфліктними акціями / реакціями, де повідомлення-реакція адресата пов'язане з попередньою акцією адресанта, але ця реакція є відповіддю із запізненням, тобто написаною згодом або отриманою невдовзі. Конфлікт є відтермінованим у часі, з будь-якою темпоральною перспективою, що відповідатиме бажанням і меті кожної особи.

Як перший, так і другий вид є результатом конфліктної комунікації осіб і можливий завдяки спеціальним ресурсам. Сфера розвитку цих конфліктів, як і причини, образи, стратегії, тактики, мовні маркери, переважно не вирізняють від тих, що були зафіксовані за межами віртуального простору, проте є відмінності.

По-перше, неможливими або ускладненими є певні умови розвитку конфлікту: просторові (конкретні форми виявів і результату конфлікту або засоби й дії, що використовують сторони), часові (часові характеристики кожного з етапів розвитку конфлікту), соціально-психологічні (особливості психологічного виду й рівня взаємодії осіб, діапазон і рівень залучення до суперечки інтересів інших соціальних груп). Нереальним є використання низки поведінкових тактик (фізичний вплив, нанесення тілесних ушкоджень, блокування чужої діяльності, заподіяння болю), що змушує опонентів удаватися до агресивнішої комунікативної поведінки для захисту власної позиції, тому ці тексти нерідко містять негативно-оцінну лексику. Причиною виникнення конфліктів може стати й негативна оцінка фото, музики, відео тощо іншого користувача. Ці інтерактивні тексти не мають передконфліктної стадії, а стадія завершення може бути технічним виходом. По-друге, тексти можуть фіксувати розвиток міжособистісного конфлікту між людьми, які незнайомі чи ніколи не бачили один одного. По-третє, сучасні інформаційні технології вможливають доповнення інтерактивних текстів малюнками, фото, які є хоч і незвичним, але логічним для комп'ютерної ери складником.

Отже, у процесі конфліктної комунікації відбувається розмежування й конституювання самої людської особистості. Комунікація осіб в умовах міжособистісного конфлікту інтенсифікує усвідомлення учасниками цієї події національної культури, розуміння законів соціуму, спонукає до роздумів про значущість різних буттєвих ситуацій. Різноманіття текстів, які репрезентують конфлікт, формується завдяки фонду типових схем загальнонаціональних фонових знань – інваріанту (надтексту) міжособистісного конфлікту. ІТМК має спільну тему, змістову й мовну цілісність, це стабільне, відкрите, різностильове, різножанрове, різносуб'єктне, високоваріативне, універсальне утворення, що легітимізує українські лінгвокультурні правила конфліктної комунікації, містить типові формати

планування ситуативних ліній протидії осіб. Він є особливо структурованою абстрактною моделлю, що реалізує конкретні варіанти текстів. ІТМК є для кожного українця й виразником духовної сфери соціуму, і носієм колективного знання, і помічником у прагненні дотримуватися законів конфліктної комунікації, зумовлених різними матеріальними й духовними сферами життя суспільства. Розкриття сутності ІТМК забезпечує усвідомлення: міжособистісний конфлікт є і світоглядним, і лінгвокультурологічним концептом, він відтворює багатогранність і неоднозначність сприйняття людиною цього явища.

Питання про інваріант текстів і варіанти його прояву заслуговує на подальшу увагу дослідників і має *перспективи наукових розвідок* у визначеному напрямі. Зокрема, ще належить з'ясувати, чи передбачають інші види конфліктів зі своїми реалізаціями текстів належність до іншого інваріанта, чи є тими ж ознаки його вирізнення, якими є типи текстів у його структурі.

1. *Бартини Р.* Некоторые соотношения между физическими константами / Р. Ди Бартини // Доклады АН СССР. – 1965. – № 4. – Т. 163. – С. 861–864.
2. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Москва : КомКнига, 2006. – 144 с.
3. *Данилюк І. В.* Етнічна психологія як галузь наукового знання : історико-теоретичний вимір : монографія / І. В. Данилюк. – Київ: САММІТ-КНИГА, 2010. – 432 с.
4. *Ильин И. П.* Постмодернизм : словарь терминов / И. П. Ильин. – Москва : ИНИОН РАН; INTRADA, 2001. – 384 с.
5. *Купина Н. А., Битенская Г. В.* Сверхтекст и его разновидности / Н. А. Купина, Г. В. Битенская // Человек – Текст – Культура. – Екатеринбург: ИРРО, 1994. – С. 214–233.
6. *Лотман Ю. М.* Об искусстве: Структура художественного текста. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю. М. Лотман // Статьи. Заметки. Выступления (1962–1993). – Санкт Петербург : Искусство-СПб, 2005. – 704 с.
7. *Лошаков А. Г.* Сверхтекст как словесно-концептуальный феномен : монография / А. Г. Лошаков. – Архангельск : Поморский университет, 2007. – 344 с.
8. *Меднис Н. Е.* Феномен сверхтекста [Електронний ресурс] / Н. Е. Меднис. – Новосибирск, 2003. – Режим доступу: <http://pochit.ru/literatura/8359/index.html> (дата звернення: 13.02.14). – Назва з екрана.
9. *Топоров В. Н.* Петербург и „Петербургский текст русской литературы” / В. Н. Топоров // Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического : избранное. – Москва Прогресс; Культура, 1995. – С. 259–367.

*Стаття надійшла до редколегії 30. 04. 2017
доопрацьована 30. 06. 2017
прийнята до друку 25. 08. 2017*

INVARIANT OF THE TEXTS OF UKRAINIAN INTERPERSONAL CONFLICT**Liudmyla Bilokonenko**

*Kyryvy Rig State Pedagogical University,
Department of Ukrainian Language,
st. Heroes ATO, 79 A, 50000, Kyryvy Rig, Ukraine,
tel.: (0564) 71 42 47*

This article is devoted to the analyse of invariant (overtex) in the structure of Ukrainian interpersonal conflict. It was explained that the Ukrainian invariant of the text of interpersonal conflict defines national mental code, which is historically based on the social contract of community. It was established that indicators of overtex, as areas where Ukrainian language and cultural knowledge of conflict communication are concentrated. The study noted that Ukrainian invariant text of interpersonal conflict has a common theme, content and linguistic integrity, it is stable, open, variable, universal formation with different forms and styles, that legitimizes the rules of communication of Ukrainian lingvocultural conflict, containing a typical situational planning formats lines of opposition parties. Attention is focuses on the invariant as representative formation of spiritual sphere of society, the keeper of the collective knowledge that assists to observe the laws of conflict communication. Disclosure of invariant provides idea: interpersonal conflict is ideological, linguistic and cultural concept, it reflects the diversity and ambiguity of perceptions of interpersonal conflict. It was noted that the invariant is particularly structured abstract model that implements specific messages, differentiated according to different material and spiritual spheres of society. It was concluded that the texts of the various interpersonal conflicts generated through fund of invariant (overtex) in the system of national expertise.

Key words: invariant, interpersonal conflict, text of the interpersonal conflict, overtex, conflict communication, mental information.